

ד. ארבעת יסודות האמונה בהשגחה וגמול

והיסוד העשירי - שהוא יתעלה יודע מעשה בני אדם ולא הזניחם. ולא כדעת האומר (יחזקאל ח, יב): "עֲזֹב ה' אֶת הָאָרֶץ", אלא כמו שאמר (ירמיהו לב, יט): "גְּדֹל הָעֵצָה וְרֹב הָעֵלְלִיָּה אֲשֶׁר עֵינֶיךָ פְּקָחוֹת עַל כָּל דְּרָכֵי בְּנֵי אָדָם", ואמר (בראשית ו, ה): "וַיֵּרָא ה' כִּי רָבָה רָעַת הָאָדָם בָּאָרֶץ", ואמר (שם יח, כ): "זַעַקְתָּ סֹדִם וַעֲמַרְהָ כִּי רָבָה", הרי אלו מורים על היסוד העשירי הזה.

והיסוד האחד עשר - שהוא יתעלה משלם גמול טוב למי שמקיים מצוות התורה, ומעניש מי שעובר על אזהרותיה.

ושגמולו הגדול²⁴ הוא העולם הבא, ועונשו החמור הכרת. וכבר אמרנו בעניין זה מה שיש בו די (כאן, בתחילת ההקדמה). והפסוק המורה על היסוד הזה אומר (שמות לב, לב): "אִם תִּשָּׂא חַטָּאתָם, וְאִם אֵין מַחְנֵי נָא מִסְפָּרָךְ"²⁵. והשיבו יתעלה (שם לג): "מִי אֲשֶׁר חָטָא לִי אֶמְחֶנּוּ מִסְפָּרָי". ראייה שידוע לפניו העובד והחוטא - לשלם גמול טוב לזה ולענוש את זה.

והיסוד השנים עשר - ימות המשיח²⁶. והוא להאמין ולאמת שיבוא ואין לומר שנתאחר. אם יתמהמה - חכה לו.

ואין לקבוע לו זמן, ולא לפרש את המקראות כדי להוציא מהן זמן בואו. אמרו חכמים (סנהדרין צ, ב): "תפוח דעתן של מחשבי קצין".

ולהאמין בו מן הגדולה והאהבה, ולהתפלל לבואו בהתאם למה שנאמר בו על ידי כל נביא, ממשה ועד מלאכי. ומי שנסתפק בו או זלזל בעניינו - הרי זה מכחיש את התורה שהבטיחה בו בפירוש בפרשת בלעם ואתם נצבים²⁷.

ומכלל היסוד הזה שאין מלך לישראל אלא מדוד ומזרע שלמה דווקא. וכל החולק בעניין המשפחה הזו הרי זה כפר בה' ובדברי נביאיו²⁸.

הערות - ילמד עניים דרכו

- 24 חלק מהאמונה הוא לא רק שיש גמול, אלא שהגמול הוא העולם הבא.
- 25 הספר הוא משל לידיעת החוטא והצדיק.
- 26 היסוד הזה כולל לא רק שיהיו ימות משיח, אלא גם חובה לצפות לבואו ולא לגרום לייאוש, ולכן הוא כולל את האיסור לחשב את הקץ, פן יגיע הזמן ולא יבוא.
- 27 פירוש הפסוקים הביא הרמב"ם בהל' מלכים פרק יא.
- 28 לכאורה יש להקשות מהרמב"ם עצמו בהל' מלכים יא, ג שרבי עקיבא דימה שבר כוכבא הוא המשיח, ולכאורה לא ידוע שהיה מצאצאי שלמה? אולם עיין בספר ישועות משיחו (חלק שני, העיון הראשון, פרק ד) שכתב: "והנראה לי בזה הוא שר"ע חשב בעניין בן כוזיבא... כשראה גבורת בן כוזיבא והצלחותיו במלחמות שלא כמנהג הטבעי עלה בדעתו שמאת ה' היתה זאת ושחזר מגזירתו לחמול על עצמו... ולכן היה ר"ע 'נושא כליו' - ר"ל כלי מלחמתו, לפי שלא שיער עניינו בדבר המשפט ולימוד התורה כמו שעתיד להיות משיח בן דוד אבל לעניין המלחמות והנקמות בלבד עשאו משיח

מסלול 1: יום ה, ד אייר	מסלול 3: יום ב, ה אייר
מסלול 2: יום א, ו אייר	מסלול 4: יום ג, ד אייר

והיפוד השלשה עשר - תחיית המתים וכבר ביארנוהו (בחלק הראשון של הקדמה ז' 29).

ה. משמעות האמונה ב"ג יסודות הדת

וכאשר יהיו קיימים לאדם כל היסודות הללו ואמונתו בהם אמיתית - הרי הוא נכנס³⁰ בכלל ישראל³¹, וחובה לאוהבו ולחמול עליו וכל מה שציווה ה' אותנו זה על זה מן האהבה והאחוה³². ואפילו עשה מה שיכול להיות מן העבירות מחמת תאוותו והתגברות יצרו הרע - הרי הוא נענש לפי גודל מריו ויש לו חלק³³, והוא ממושע ישראל³⁴.

הערות - ללמד ענוים דרכו

- אלוהים". ועיין במאמרו של הראי"ה קוק "המספד בירושלים" בביאור ההבדל בין משיח בן יוסף למשיח בן דוד.
- 29 "תחיית המתים - יסוד מיסודות תורת משה רבינו, אין דת ואין קשר עם האומה היהודית למי שאינו מאמין בכך. אלא שהיא לצדיקים. ולשון בראשית רבה: 'גבורת גשמים - לצדיקים ולרשעים, ותחיית המתים - לצדיקים בלבד'. והיאך יחיו הרשעים והם מתים אפילו בחייהם? וכך אמרו עליהם השלום: 'רשעים אפילו בחייהם קרואים מתים, וצדיקים אפילו במיתתן קרואים חיים'. ודע שהאדם ימות בהחלט ויפרד למה שהורכב ממנו".
- 30 כלומר בהתייחסות החברתית-הלכתית שלנו אליו - הוא כישראל, ומי שכופר באחד היסודות - יצא מן הכלל מבחינה זו, ולכן לא נחזיר לו אבדתו ולא נעשה עמו גמילות חסדים וכד', כמו שהרמב"ם מבאר והולך. אולם ודאי שמצד סגולתו הפנימית הוא עדיין ישראלי. לכן, אם יעשה תשובה - אינו צריך להתגייר, ובניו יהודיים לכל דבר. והעניין שהעולם הבא קשור לקשר עם ישראל הוא מאמר התורה: "ונכרתו... מקרב עם".
- 31 כך גם לשון ריה"ל בכוזרי ג, יז בביאור סדר תפילת החסיד: "אחרי שתי הברכות הללו, מקבל עליו החסיד עול מלכות שמים, ואחרי זה עול תורה, באומרו אחרי קריאת שמע ברכת 'אמת ויציב' הכוללת עניינים המחייבים את קבלת עול התורה. כי לאחר שנתבררו לו כל הדברים שהזכרנו והבינם והכירם - כאילו אסור אסור על נפשו והעיד עדים כי מקבלם הוא עליו, כשם שקיבלום אבותיו לפניו, וכי כך יקבלום בניו עד עולמי עד... אחרי זה יסדר לו החסיד את העיקרים אשר בהם תשלם האמונה היהודית, והם: ההודאה בריבונות האלוהי ית', ובקדמותו, בהשגחה שהשגיח על האבות, ובהיותו נותן התורה. וכראיה על כל אלה יזכיר בחתימת הברכה את יציאת מצרים: 'אמת שאתה ה' אלוהינו' 'אמת מעולם הוא שמך... ועזרת אבותינו', 'אשרי איש שישמע למצוותיך ותורתך ודברך ישים על לבו' 'אמת ממצרים גאלתנו'. אדם המודה בכל אלה מתוך הכרה גמורה הוא ישראל אמיתי, ומותר לו לצפות להרבקות בעניין האלוהי, הדבק רק בבני ישראל מבין כל האומות. איש כזה ראוי לעמוד בתפילה לפני השכינה, הוא ישאל וייענה".
- 32 ככתוב "ואהבת לרעך כמוך" - לרעך דייקא. וכן בשאר ענייני גמילות חסדים.
- 33 עצם האמונה ביסודות הדת, גם אם אינו יודע להוכיחם, היא ידיעה בסיסית בכורא עולם והיא המקנה לו את העולם הבא. כמו שביאר הרמב"ם שהדעה שהאדם ידע את האל היא שנשארת עמו לחיי הנצח.
- 34 ז"ל בהל' תשובה פרק ג: "כל הרשעים שעוונותיהן מרובים, דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא. שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו, שנאמר: 'ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ'... ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא, אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים והאפיקורוסין והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים..."

וכאשר יפקפק³⁵ אדם ביסוד מאלו היסודות - הרי זה יצא מן הכלל, וכפר בעיקר, ונקרא מין ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות, וחובה לשנותו ולהשמידו³⁶. ועליו הוא אומר (תהלים קלט, כא): "הָלוֹא מְשַׁנְּאִיךָ ה' אֶשְׁנָא וכו'".

וכבר הארכתי בדברים מאוד ויצאתי מעניין חיבורי (פירוש המשנה), אלא שעשיתי כן לפי שראיתי שזה תועלת באמונה לפי שאני אספתי לך דברים רבים מועילים המפוזרים בחיבורים רבים וגדולים - היה בהם מאושר.

וחזור על דברי אלה פעמים רבות, והתבונן בהם היטב. ואם תשלה אותך מחשבתך שכבר הבנת ענייניו מפעם אחת או עשר - ה' יודע שבשקר השלית אותך. ואל תמהר בו, לפי שאני לא כתבתיו "איך שנודמן" אלא אחר התבוננות וישוב הדעת ועיון בדעות נכונות ובלתי נכונות, וסיכום מה שצריך להאמין מהם ובירורו בטענות וראיות על כל עניין ועניין. ומאת ה' אשאל להנחותני בדרך האמת. ואחזור לענייני הפרק.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע מי שמאמין שיש שכר ועונש אלא שהוא גשמי, נחשב לכופר?
- ✦ מדוע האמונה בימות המשיח היא יסוד? מה חסר אדם שמאמין בבורא עולם ובתורה ובגמול אך חושב שלא יהיה משיח? האם זה רק מפני ש"כתוב בתורה שיהיה?" ואם פירש שכבר היתה תקופה זו ולא תהיה עוד, כמו רבי הלל (סנהדרין צח, ב), למה זה יוצר חסרון בידיעת ה'?
- ✦ למה מי שמאמין שיהיה משיח אך סובר שאינו חייב להיות דווקא מבית דוד ושלמה, נחשב לכופר?
- ✦ כיצד המשנה אומרת "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא" אם יש יהודים שהמשנה מונה שאין להם חלק?
- ✦ מה הקשר בין השייכות לעם ישראל לבין הזכאות לעולם הבא?
- ✦ מדוע יסודות אמונת ישראל לפני תקופת הראשונים היו מפוזרים במאמרי חז"ל ובפסוקים במקרא ולא היו מאורגנים בצורה מסודרת?
- ✦ כיצד ניתן להפנים את יסודות האמונה הפנמה טובה יותר - בקריאתם על הסדר מספרו של הרמב"ם או בהיותם משוקעים במצוות ומעשים שמחדירים אמונות אלו בחיים

הערות - ילמד עננים דרכו

- 35 אפילו ספק. זו הסיבה שהרמב"ם החמיר מאוד באיסור "לא תתורו", כמבואר בהל' עבודה זרה פרק ב.
- 36 לשון חז"ל: "מורידין ולא מעליין". והטעם הוא שהוא מזיק לשאר החברה נזק גדול ביותר והריגתו היא הסרת מזיק. כן משמע במו"ג ג, גא; א, לו. ואין זה נאמר בתינוק שנשבה, כמבואר בהל' ממרים פרק ג.

מסלול 1: יום ה, ד אייר	מסלול 3: יום ב, ה אייר
מסלול 2: יום א, ו אייר	מסלול 4: יום ג, ד אייר

בעקיפין (למשל, החגים מחדירים את יציאת מצרים - ובה סיפור ההשגחה והגמול, שמירת השבת מחדירה את יציאת מצרים). באיזה מהאופנים הדברים מנוסחים לאדם בצורה ברורה כך שהוא יכול להבחין ולומר כלפי דת אחרת: "זה לא יהדות"?
 ✦ למה הרגיש הרמב"ם בדורו צורך לנסח במסודר ובמדויק את יסודות האמונה?

תם לימוד הקדמת הרמב"ם לפרק חלק

המשך הלימוד - **הלי תשובה פרק ג** (החלק השני. את החלק הראשון למדנו בזמן אלול)
והלי יסודי התורה, שבהן הרמב"ם מרחיב ומסכם את הדברים שכתב כאן בעניין יסודות האמונה.